

Snježana Husinec

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Njemački utjecaj na nazivlje hrvatske sudske prakse u razdoblju od 1848. do 1918.

Stvaranje modernog hrvatskog pravnog nazivlja započelo je sredinom 19. stoljeća nakon uvođenja hrvatskog kao službenog jezika u javne službe, a njegovo usustavljanje trajalo je uglavnom do 1918. godine. Prije uvođenja hrvatskog jezika njemački je jezik, uz latinski, imao dominantnu ulogu u Hrvatskoj. Svi važeći zakoni bili su tada na njemačkom jeziku, a tijekom više povijesnih razdoblja prije polovice 19. stoljeća njemački jezik bio je i jezik sudstva. Stoga se pravno nazivlje u Hrvatskoj razvijalo dijelom prema njemačkom predlošku. Tako je 1850-ih nastao prvi njemačko-hrvatski rječnik pravnih i političkih naziva *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs*, a na hrvatski su prevedeni i najveći i najvažniji austrijski zakoni poput *Obćeg građanskog zakonika*, *Grđanskog parbenog postupnika*, *Kaznenog zakona o zločinstvih, prestupcih i prekršajih* i drugih. Time su mnogi pravni instituti po prvi put dobili svoje hrvatske nazive.

Ovaj rad predstavlja rezultate istraživanja njemačkog utjecaja na hrvatsko pravno nazivlje koje je rabila sudska praksa u razdoblju od 1848. do 1918. godine. Cilj istraživanja bio je utvrditi koje je njemačke leksičke elemente preuzela sudska praksa i ugradila u hrvatski pravni jezik tijekom promatranog razdoblja; koliki je bio izravni, a koliki neizravni njemački utjecaj; u kojoj mjeri su se upotrebljavale njemačke prevedenice te kakve su one bile po vrsti. Budući da je postojao neposredan jezični dodir između njemačkog i hrvatskog jezika na polju prava, polazi se od hipoteze da je njemački jezik, usprkos izraženom jezičnom purizmu, izvršio određeni utjecaj na hrvatsko pravno nazivlje. Navedena hipoteza provjerava se dijakronijskom analizom sudskih dokumenata pisanih na hrvatskom jeziku od početka 1850-ih do 1918. godine.

Prikazano istraživanje daje potpuniji uvid u oblikovanje i razvoj znanstvenog i strukovnog nazivlja na polju prava te omogućava stjecanje novih spoznaja o razvitku hrvatskog pravnog nazivlja u okviru standardizacije hrvatskog jezika.

Ključne riječi: hrvatsko pravno nazivlje, njemački leksički elementi, izravni i neizravni njemački utjecaj, njemačke prevedenice, dijakronijska analiza, sudski dokumenti.

1. Uvod

Riječi, odnosno leksičke jedinice, najčešće su posuđivani elementi u jeziku. Kod izravnog ili vidljivog jezičnog posuđivanja riječi se direktno prenose iz jednog jezika u drugi te kao elementi jezika primatelja doživljavaju morfološku, fonološku, ortografsku, a ponekad i semantičku adaptaciju. Takvo posuđivanje rezultira posuđenicama. Neizravnim ili prikrivenim posuđivanjem nastaju kalkovi ili prevedenice, dakle riječi koje se u jednom jeziku tvore prema modelu iz drugog jezika.

U vrijeme stvaranja moderne hrvatske pravne terminologije u drugoj polovici 19. stoljeća u Hrvatskoj je vladao izraziti jezični purizam koji se javio kao reakcija na snažnu germanizaciju. Stoga se činilo sve da se izbjegne izravno posuđivanje iz njemačkog jezika. Tako su pravnici i prevoditelji pri prijevodu njemačkih pravnih naziva nastojali koristiti postojeće stare hrvatske pravne nazive, proširivali značenja postojećih hrvatskih riječi, odnosno ondje gdje to nije bilo moguće kovali nove pravne nazive oslanjajući se na izražajne mogućnosti hrvatskog jezika. Iako je uvijek moguće da do određenog jezičnog razvoja dođe i bez stranog poticaja, s obzirom na trajanje i intenzitet političkih i kulturnih dodira između Hrvatske i Slavonije i Habsburške Monarhije, veliku prisutnost njemačkog jezika u hrvatskom društvenom životu, dvojezičnost i nedvojbeni prestiž njemačkog jezika, može se s velikom vjerojatnošću pretpostaviti da ipak nije bilo moguće izbjeći utjecaj njemačkog jezika na novo hrvatsko pravno nazivlje i pravni jezik uopće, posebno u svakodnevnoj praktičnoj jezičnoj upotrebi sudske prakse.

U ovom su radu opisani rezultati istraživanja njemačkog utjecaja na hrvatski jezik sudske prakse u razdoblju nastajanja i intenzivnog razvoja modernog hrvatskog pravnog jezika od 1848. do 1918. godine. Dio je većeg istraživanja jezika prava u istom razdoblju u okviru kojeg će se provesti analiza pravnog nazivlja u različitim dokumentima sudske prakse.

2. Stvaranje modernog hrvatskog pravnog nazivlja

Osnova za moderno hrvatsko pravno nazivlje počela se stvarati nakon što je 1848. godine hrvatski postao službeni jezik u Hrvatskoj. Njemačke i latinske nazive koji su se do tada koristili u zakonodavstvu, sudstvu i upravi bilo je potrebno zamijeniti hrvatskima. Kako postojeći stari hrvatski nazivi više nisu odgovarali suvremenim potrebama na području prava, hrvatski pravници i lingvisti suočili su se s potrebom stvaranja novog modernog pravnog nazivlja.

Iako je i unutar Hrvatske bilo nekih pokušaja za stvaranje osnovnih pravnih naziva¹ koji će omogućiti stručnu komunikaciju na polju prava na hrvatskom jeziku, prvo moderno pravno nazivlje stvoreno je u okviru projekta izrade pravno-političkog nazivlja za sve slavenske jezike Habsburške Monarhije. Odbor pravnika i filologa sastavio je četverojezični njemačko-hrvatsko-srpsko-slovenski rječnik *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs* (1853). Hrvatski dio tog rječnika od izuzetnog je značaja za razvoj hrvatskog pravnog nazivlja jer su tu po prvi put mnogi njemački pravni nazivi, koji su u Hrvatskoj bili u upotrebi niz godina, dobili svoje službene hrvatske ekvivalente. Stvoreni su novi pravni nazivi i nove kolokacije koje do tada nisu postojale u hrvatskom jeziku, budući da je hrvatski sredinom 19. stoljeća na području znanstvenog nazivlja bio još potpuno nerazvijen. Istovremeno je započelo prevođenje velikih austrijskih zakona poput *Obćeg građanskog zakonika*, *Građanskog parbenog postupnika*, *Kaznenog zakona o zločinstvih, prestupnih i prekršajih* i drugih.

Izradom rječnika pravno-političke terminologije i hrvatskim prijevodima najvažnijih austrijskih zakonika početkom pedesetih godina 19. stoljeća stvoren je temelj modernom hrvatskom pravnom nazivlju.

Novo hrvatsko pravno nazivlje počinje se postupno upotrebljavati u političkom životu i sudskoj praksi te počinje prolaziti društvenu verifikaciju. Tek od 1870-ih godina, zahvaljujući časopisu *Mjesečnik* Pravničkog društva u Zagrebu, eminentni hrvatski pravници onog doba dobili su priliku javno izražavati svoja mišljenja, između ostalog i o jeziku prava. Po broju objavljenih članaka koji se tiču jezika vidljivo je da im je jezik bio vrlo važan. Sadržaj

¹ Krajem 1850. u Zadru se pokreće izdavanje prvog pravničkog lista na južnoslavenskom području pod nazivom *Pravdonoša*, čiji je cilj bio osposobiti sudske činovnike da s narodom govore narodnim jezikom. List je sadržavao i stalnu rubriku *Ilirsko ili Pravoslavno jezikoslovje* u kojoj su predstavljali pojedine hrvatske pravne termine s njihovim talijanskim i njemačkim ekvivalentima. List je izlazio tek dvije godine, ali su njegove jezično-terminološke rasprave te članci u kojima su se zalagali za uvođenje hrvatskog jezika u sudstvo bili izuzetno značajni u borbi za narodni jezik (Vince 1990: 380-5).

članaka pak otkriva da su bili izuzetno nezadovoljni pravnim nazivljem i uopće jezikom zakona i sudova. Žale se na nerazumljivost jezika zakona, uprave i sudstva, nejasnoću pravnih naziva i loše prijevode zajedničkih zakona tj. “poguban” njemački utjecaj na hrvatski jezik prava. Jedinstveni su u stavu da je potrebno popraviti hrvatski pravni jezik, revidirati i dopuniti terminologiju te napraviti novi rječnik pravnih naziva koji bi odgovarao potrebama tadašnjeg hrvatskog prava. No, to se ni do kraja razdoblja 1918. nije uspjelo realizirati.

3. Njemački leksički elementi u nazivlju hrvatske sudske prakse na primjeru punomoći

3.1. *Cilj, korpus i metodologija*

3.1.1. Cilj istraživanja

Ovim istraživanjem željelo se utvrditi kako je i u kojoj mjeri njemački jezik utjecao na hrvatsku pravnu terminologiju sudske prakse u razdoblju od 1848. do 1918. godine. Cilj istraživanja bio je otkriti koje je njemačke leksičke elemente preuzela sudska praksa i ugradila u hrvatski pravni jezik tijekom promatranog razdoblja. Pritom se polazilo od sljedećih istraživačkih pitanja:

1. Je li postojao izravni ili vidljivi njemački utjecaj na leksičkoj razini, odnosno jesu li se njemačke posuđenice rabile u jeziku sudske prakse?
2. Koliki je bio neizravni ili prikriveni njemački utjecaj, odnosno u kojoj mjeri su se u sudskim dokumentima upotrebljavale njemačke prevedenice te kakve su one po vrsti?

3.1.2. Korpus istraživanja

Budući da punomoći u građanskim parnicama sadrže velik broj naziva za osnovne pravne pojmove iz područja građanskog prava, za korpus istraživanja odabrane su 92 punomoći pisane na hrvatskom jeziku koje datiraju od 1853. do 1918. godine. Punomoći su izdvojene iz sudskih spisa Kraljevskog kotarskog suda u Velikoj Gorici, Kraljevskog kotarskog suda u Samoboru te odvjetničke pisarnice zagrebačkog odvjetnika Adalberta Schauffa. Spisi iz kojih potječu analizirane punomoći sačuvani su i pohranjeni u Državnom arhivu u Zagrebu. Sve punomoći izdane su u Zagrebu ili njegovoj okolici.

Punomoći su razvrstane u 15 skupina. Ustanovljeno je, naime, da postoji petnaest različitih obrazaca za punomoći koje su se koristile tijekom promatranog razdoblja. Kriterij za formiranje skupina bili su vrsta i opseg pravnih poslova koji su navedeni u pojedinim punomoćima i jezične formulacije kojima su se ti pravni poslovi opisivali. Neke verzije punomoći korištene su u više desetljeća razdoblja koje istraživanje obuhvaća, dok se neke javljaju u samo nekim desetljećima. Kod istog obrasca punomoći koji je bio u upotrebi kroz dulje vrijeme primjećuje se da su tiskane u više grafički različitih varijanti, pa i različitim pravopisom (neke etimološkim, neke fonetskim). Pet punomoći iz 1850-ih godina devetnaestog stoljeća pisano je rukom. Ostale su tiskanice s praznim prostorima u koje je rukom upisano ime odvjetnika, ponekad sjedište odvjetničke kancelarije, zamjenice, deklinacijski nastavci pridjeva te pomoćni glagoli.

3.1.3. *Metodologija*

Radi ustanovljavanja utjecaja njemačkog pravnog nazivlja na hrvatsko provedena je dijakronijska sistemskolingvistička analiza na leksičkoj razini. Analiziran je sadržaj punomoći te su iz njih izdvojeni hrvatski pravni nazivi kod kojih je primijećen njemački utjecaj. S obzirom da je zadovoljen preduvjet kulturnopovijesne mogućnosti preuzimanja modela iz njemačkog jezika, slijedila je identifikacija hrvatskih pravnih naziva koji su nastali po njemačkom uzoru ili im je pod utjecajem njemačkog jezika prošireno značenje. Pritom je prevedenica shvaćena u širem značenju kako ga tumači Muhvić-Dimanovski (1992) i mnogi drugi strani i domaći autori. Kalkom ili prevedenicom u širem smislu smatraju se, naime, svi utjecaji „jednog jezika na drugi” kod kojih se ne preuzima vanjski oblik, već se prenosi

unutrašnja struktura stranog jezika“ (Turk 2013: 68). Za identifikaciju prevedenica primjenjivani su uglavnom kriteriji koje je odredila Muhvić-Dimanovski (1992), a temelje se na morfološkim i semantičkim sastavnicama modela i prevedenice. Prvo su utvrđene tvorbene i semantičke značajke zabilježenih prevedenica, a zatim je kontrastiranjem s njemačkim pravnim nazivima za iste pravne pojmove te njihovom tvorbenom i semantičkom strukturom potvrđena podudarnost s njemačkim jezikom. Na temelju utvrđenih značajki nazivi su razvrstani u sljedeće kategorije: doslovne prevedenice, djelomične prevedenice, djelomične posuđenice ili sekundarno adaptirane posuđenice s novim značenjem, semantičke posuđenice i sintaktički kalk. Navedeni su i primjeri prevedenica i posuđenica kao supostojanica.

U drugoj fazi istraživanja pregledom dvaju najopsežnijih rječnika iz tog doba: *Prinosima za hrvatsko pravno-povjestni rječnik* Vladimira Mažuranića (1908. – 1922.) (u daljnjem tekstu *Prinosi*), kao najobuhvatnijem popisu starih hrvatskih pravnih naziva i *Rječniku hrvatskog ili srpskog jezika* JAZU-a (1880. – 1976.) (u daljnjem tekstu *Akademijin rječnik*), koji je bilježio pojavljivanje određenih riječi u različitim rječnicima s hrvatskog područja, starijim i novijim, kao i u važnijim književnim djelima, dokazano je nepostojanje određene riječi ili značenja u hrvatskom jeziku prije polovice 19. stoljeća.

3.2. *Rezultati istraživanja i interpretacija*

Nakon što je provedena analiza sadržaja punomoći, izdvojen je određen broj hrvatskih naziva u kojima je primijećen njemački utjecaj. Ti su nazivi zatim uspoređeni sa svojim njemačkim ekvivalentima. Prema tvorbenim i semantičkim značajkama utvrđen im je tip i stupanj podudarnosti s njemačkim modelom na temelju kojih su razvrstani u šest kategorija: doslovne prevedenice, djelomične prevedenice, djelomične posuđenice ili sekundarno adaptirane posuđenice s novim značenjem, semantičke posuđenice, sintaktički kalk te prevedenice i posuđenice kao supostojanice.

3.2.1. *Doslovne prevedenice*

Doslovne prevedenice leksičke su jedinice kod kojih je vjerno reproduciran strani model. Prema Muhvić-Dimanovski (1992: 139) kod doslovnih prevedenica riječ je o potpunoj

supstituciji elemenata iz jezika davatelja domaćim elementima. Tvorbene se jedinice pritom prenose prema načelu član za član, i to jednakim redoslijedom kao u jeziku uzoru. Osim tvorbenog obrasca u potpunosti se preuzima i sadržaj strane riječi. Sintagme iz jezika davatelja moraju biti morfološki raščlanjive.

Doslovne prevedenice nađene u punomoćima razvrstane su prema tvorbenom tipu u oba jezika. Riječ je o jednočlanim doslovnim prijevodima njemačkih uzora na hrvatski jezik u obliku:

(1) Složenica

- a) njem. 'Vollmacht' → hrv. *punomoć*

(2) Složeno-sufikslnih tvorenic

- a) njem. 'rechtskräftig' → hrv. *pravomoćan*

(3) Prefikslnno-sufikslnih tvorenic

- a) njem. 'Zustellung' → hrv. *dostava*
b) njem. 'Verordnung' → hrv. *odredjenje*
c) njem. 'Ertheilung' → hrv. *podieljenje*
d) lat. prenotatio → njem. 'Vormerkung' → hrv. *predbiljezba*
e) njem. 'unmittelbar' → hrv. *neposredan*
f) njem. 'übertrieben' → hrv. *pretjeran*
g) njem. 'verbüchern' → hrv. *uknjižiti*

(4) Prefikslnih tvorenic

Toj skupini pripadaju prefigurani glagoli koji su doslovni prijevodi njemačkih prefiguranih glagola. Muhvić-Dimanovski tvrdi da su glagolske prevedenice vrlo rijetke (1992: 176). Turk i Sesar to potvrđuju i dodaju kako ih je kao kalkove teže i identificirati te da su to često egzocentrične prefikslnne složenice, odnosno izrazi čije značenje nije zbroj značenja njihovih tvorbenih jedinica, već nešto novo (Turk i Sesar 2003: 330).

- a) njem. 'bevollmächtigen' → hrv. *opunovlastiti*
b) njem. 'durchführen' → hrv. *provdjati*
c) njem. 'ermächtigen' → hrv. *ovlastiti*

Za navedene primjere može se s velikom vjerojatnošću tvrditi da ih je sudska praksa preuzela doslovnim prevođenjem iz njemačkog jezika. Pritom su supstituirani svi tvorbeni elementi njemačkih naziva i to istim redoslijedom kao i u nazivu uzoru, a u potpunosti je preuzet i sadržaj riječi. U najvećem broju zastupljene su prefiksno-sufiksne tvorenice, a po brojnosti ih slijede prefiksne tvorenice. Mnogo rjeđe kao prijevodni ekvivalenti javljaju se hrvatske složenice i složeno-sufiksne tvorenice.

3.2.2. *Djelomične prevedenice*

Djelomične prevedenice su prema Muhvić-Dimanovski (1992: 140-141) djelomične reprodukcije stranog modela. Riječ model novoj riječi u jeziku primatelju daje samo opću sugestiju za upotrebu. Obično se jedan tvorbeni element prenosi doslovno, a drugi slobodno. One ne odgovaraju tvorbenom modelu iz jezika uzora ni po vrsti ni redoslijedu tvorbenih jedinica. Prenosi se opće značenje strane leksičke jedinice, ali ne i pojedinačna značenja svakog elementa. Otklon od modela može biti veći ili manji. Novonastali oblici mogu biti neprecizne reprodukcije stranog modela:

(1) Složenice → izvedenice

Složenice, kao tipični način tvorbe u njemačkom jeziku, na hrvatski se jezik, kojem je svojstveno izvođenje, često prevode izvedenicama.

a) njem. 'Grundbuch' → *zemljišnik*

(2) Složenice → višečlani izrazi

Najčešći su način kalkiranja njemačkih složenica u hrvatskom jeziku višečlani izrazi. Sintaktička sveza pridjev + imenica tipična je za hrvatski jezik jer „čini tzv. otvoreni niz kao što to u njemačkom jeziku čine složenice“ (Mamić 1992: 22). Muhvić-Dimanovski ovakve prevedenice svrstava među doslovne. Sesar i Turk (2003) smatraju ih pak djelomičnim prevedenicama jer se kod njih tvorbeni model ne prenosi u potpunosti. Nadalje objašnjavaju da je otklon uvjetovan tvorbenom strukturom jezika u koji se kalkira i do njega može doći u vrsti ili redoslijedu tvorbenih jedinica. Budući da su u ovom radu doslovne prevedenice

definirane kao riječi koje u potpunosti preuzimaju tvorbeni obrazac i sadržaj modela, višočlani se izraz može smatrati samo djelomičnom prevedenicom.

- a) njem. 'Rechtsmittel' → hrv. *pravno sredstvo*
- b) njem. 'Geldwert' → hrv. *novčana vrednota*
- c) njem. 'Grundbuch' → hrv. *zemljišne knjige*
- d) njem. 'zurückschieben' → hrv. *natrag odbijati*

(3) Složenice → složeno-sufiksne tvorenice

- a) njem. 'Vollmacht' → hrv. *punomoćje*
- b) njem. 'Vollmacht' → hrv. *punovlastje*
- c) njem. 'Vollmacht' → hrv. *punomoće*

(4) Prefiksno-sufiksne tvorenice → prefiksne tvorenice

- a) njem. 'Berufung' → hrv. *priziv*

Relativno velika zastupljenost naziva koji su po svemu sudeći rezultat djelomičnog prevođenja iz njemačkog jezika navodi na zaključak da je nazivlje hrvatske sudske prakse nastalo dijelom po njemačkom uzoru. Tvorbeni se model, međutim, nije preuzimao u potpunosti, već se prilagođavao tvorbenoj strukturi hrvatskog jezika. Stoga je velik broj njemačkih složenica prevođen na hrvatski jezik tipičnom sintaktičkom svezom pridjev + imenica.

3.2.3. *Djelomične posuđenice ili sekundarno adaptirane posuđenice s novim značenjem*

U ovu skupinu svrstavaju se imenice koje se razlikuju i od prevedenica i od posuđenica, a nemoguće ih je definirati i kao hibridne složenice. Mogle bi pripadati u skupinu posuđenica stoga jer je prvi element složenice preuzet doslovno te je nastavio postojati u hrvatskom jeziku kao fonetski adaptirani dio izvedenice. Međutim, drugi dio njemačke

složenice nije ni preuzet iz njemačkog (da jest, bila bi riječ o posuđenicama) niti je zamijenjen hrvatskim leksemom (da jest, bila bi riječ o poluprevedenicama). Umjesto prijevoda ili preuzimanja drugog dijela njemačke složenice u hrvatskom je jeziku konkretizirajućem elementu iz njemačke složenice dodan hrvatski sufiks. Tako je nastao oblik koji odgovara tvorbenom obrascu hrvatske izvedenice.² U njemačkom jeziku hrvatskim izvedenicama odgovaraju složenice. Njemačke složenice sastoje se od dva leksička dijela: konkretizirajućeg (njem. *Bestimmungswort*) i konstituirajućeg (njem. *Grundwort*). Prilikom prijevoda njemačkih složenica hrvatske izvedenice zadržavaju samo prvi, konkretizirajući leksem, dok glavni konstituirajući leksem u hrvatskim izvedenicama preuzima sufiks (Rammelmayer 1975: 90). U slučaju riječi *gruntovnica* dogodilo se, međutim, da prvi leksem njemačke složenice nije zamijenjen odgovarajućim hrvatskim leksemom, već je posuđen i direktno mu je dodan hrvatski sufiks *-ovnica* (na fonetsku adaptaciju u kojoj se *d* promijenilo u *t*). Istim sufiksom, ali kao djelomične prevedenice njemačkih složenica (dakle, riječi kojima je prvi leksem hrvatski ekvivalent njemačkog konkretizirajućeg leksema iz složenice) tvorene su i neke izvedenice u Terminologiji koje označavaju isprave, knjige, potvrde (*grbovnica* za 'Wappen-Buch', *kupovnica* za 'Kauf-Brief', *boravnica* za 'Aufenthalt-Schein') (Mamić 1992: 25). Može se, stoga, pretpostaviti da je *gruntovnica* nastala po istoj analogiji.

Izvedenica *gruntovnica* s posuđenim elementom i hrvatskim sufiksom prenosi opće značenje njemačke složenice, ali ne i pojedinačna značenja svakog njezinog elementa. Budući da u literaturi nije pronađen takav tip jezičnog posuđivanja, ovdje je svrstan u posebnu skupinu koja odgovara tvorbenom tipu *složenica* → *strani element + sufiks*. Kako je prvi dio posuđen, a i značenje je preneseno samo općenito, po analogiji s nazivom *djelomična prevedenica* nazvana je *djelomična posuđenica*.

a) njem. 'Grundbuch' → hrv. *gruntovnica*³

² Izvođenje je prema Babiću (2003: 38) način tvorbe u kojem nova riječ nastaje od jedne osnove i sufiksa, pa se takva tvorba naziva i sufiksalna tvorba. Sufiksalna tvorba prevladava u cijeloj tvorbi hrvatskog jezika te je stoga najkarakterističniji način tvorbe.

³ Riječi *gruntovnica* i *gruntovničar* kao tuđice snažno osuđuje Gruber u Mjesečniku (1911: 327). Naziva ih „barbarskim kovanicama“ te napominje „da u prvim našim zakonima, a prema tomu i starijoj pravnoj praksi, nema traga ovoj jezičnoj nakazi, već da je tek kasnije iznikla i žilavo se uzdržala do današnjega dana.“ On smatra da „kako je to njem. riječ (Grund), ne smijemo ju nikako upotrebljavati u našem jeziku, već je moramo nemilosrdno izagnat, makar se je već tako suvereno u našem narodu udomila, da nema kraja, gdje se nebi govorila“ (Gruber 1911:328).

No, postoji mogućnost da riječ *gruntovnica* nije nastala na opisani način od njemačke složenice *Grundbuch*, već od njemačke jednostavne riječi *Grund* koja je kao fonološki adaptirana posuđenica *grunt* u hrvatskom postojala već od 18. stoljeća u značenju 'zemlja, baština, imanje, dobro' (Akademijin rječnik)⁴. Takvoj posuđenici koja je najprije prošla kroz primarnu adaptaciju na fonološkoj razini /d > t/ dodan je još hrvatski nastavak *-ovnica* i time se dogodila svojevrsna sekundarna adaptacija na morfološkoj razini (Filipović 1986: 60). Novonastala izvedenica semantički se, međutim, odmaknula od značenja njemačkog modela i primarno fonološki adaptirane posuđenice i preuzela značenje njemačke složenice 'Grundbuch' *zemljišna knjiga*, *gruntovnica* te se počela koristiti u značenju 'knjiga u koju se biļeži, imana (gruntovi)' (Akademijin rječnik 1887-1891: 482). U vrijeme prevođenja njemačkih zakona na hrvatski jezik postojala je, naime, potreba za imenicom kojom će se u hrvatskom jeziku označavati takva knjiga.

b) njem. 'Grund' → hrv. *grunt* → hrv. *gruntovnica*

Postoji stoga vjerojatnost da se imenica *gruntovnica* morfološki razvila upravo kroz primarnu adaptaciju na fonološkoj i sekundarnu na morfološkoj razini od njemačkog modela 'Grund', ali s novim značenjem.

3.2.4. *Semantičke posuđenice*

Semantičke posuđenice dobro su poznate domaće riječi kojima se pod utjecajem stranog jezika proširuje opseg značenjskog polja ili broj značenja. Novo je značenje obično metaforičko i može čak u potpunosti potisnuti staro. Semantičke posuđenice su istovremeno i doslovne prevedenice, budući da se prijevodom strane riječi nužno prevodi i njezino značenje (Muhvić-Dimanovski 1992: 158). Neki autori ih čak smatraju podskupinom doslovnih prevedenica. Budući da se ipak radi o riječima koje su u jeziku primatelju u nekom značenju postojale i ranije, ovdje su ipak svrstane u posebnu skupinu. Semantičke posuđenice dobro se uklapaju u jezik i često ih je teško identificirati.

⁴ Takvu mogućnost spominje i Gruber. On također navodi da se u narodu za *zemljište* koristila tuđica „*grunt*“ i „*grunat*“ (Gruber 1911: 327).

- a) njem. 'vertreten' → hrv. *zastupati* (u značenju 'obavljati pravne poslove pred sudom i izvan suda u tuđe ime i za tuđ račun')

Iako po svojim tvorbenim značajkama glagol *zastupati* vrlo nalikuje njemačkom glagolu 'vertreten', pa bi se moglo zaključiti da je tvoren upravo po njemačkom tvrbenom modelu, on je u hrvatskom već postojao u značenju 'komu stati na put' i prenesenom značenju 'braniti', 'štititi', 'zagovarati'. Prema Mažuraniću prvi ga je njemačko-hrvatski rječnik pravnog i političkog nazivlja *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs* (1853) prihvatio za njem. 'vertreten' *zastupati*. Akademijin rječnik navodi i značenje 'stupiti na mjesto koga zamjenjujući ga, a onda biti čiji zamjenik ili predstavnik braneći negova prava'. To značenje potvrđuje navodima iz Šulekova njemačko-hrvatskog rječnika (1860) i Popovićeve srpsko-njemačkog rječnika (1879). Upotrebu u značenju 'stupiti na mjesto zamjenjujući nekog' potvrđuje i citatima iz književnih tekstova s početka 19. stoljeća. Činjenica da nije pronađen ni jedan navod za glagol *zastupati* u značenju 'obavljanja nečijih pravnih poslova pred sudom i izvan suda' navodi nas na pretpostavku da se u tom značenju ne upotrebljava prije sredine 19. stoljeća.

- b) njem. 'Quittung' → hrv. *namira* (u značenju 'priznanice za isplatu')

Imenica *namira* nastala je od glagola *namiriti*, što znači *compensatio, satisfactio*. U tom značenju prema Akademijinu rječniku to je riječ stara više stoljeća, a kao takvu ju prihvaća i *Terminologija*. Mažuranić je spominje u njezinu dodatnom značenju 'priznanice za isplatu'.

- c) njem. 'einlegen' → hrv. *ulagati* (u značenju 'predati/priložiti neki dokument' kao dio kolokacije *ulagati žalbu* – 'Berufung einlegen')

Glagol *ulagati* Šulek spominje kao dio izraza *ulagati novce*, dok Mažuranić navodi značenje 'miješanje u tuđe poslove'. Akademijin rječnik spominje više različitih značenja, ali nigdje značenje 'predati/priložiti neki dokument'.

3.2.5. *Prevedenice i posuđenice kao supostojanice*

Primijećeno je da se ponekad strani model reproducira na različite načine. U tom slučaju istovremeno u jezičnoj upotrebi postoje dvije različite prevedenice. Uz prevedenice ponekad paralelno postoji i posuđenica koja je bila model za kalkiranje. Upravo to supostojanje prevedenice i posuđenice dokaz je da se zaista radi o prevedenici (Muhvić-Dimanovski 1992: 124).

a) njem. 'Grundbuch' → hrv. *gruntovnica* / *zemljištnik* / *zemljišne knjige*

Njemački naziv 'Grundbuch' tako u hrvatskom postoji u tri varijante: *gruntovnica*, *zemljištnik*, *zemljišne knjige*. U prvom slučaju riječ je o djelomičnoj ili sekundarno adaptiranoj posuđenici, dok su preostale dvije varijante djelomične prevedenice.

3.2.6. Sintaktički kalk

Pod sintaktičkim kalkom podrazumijevamo „prijenos organizacije unutar sintagme ili unutar rečenice“ (Turk 2013: 65). Radi se u stvari o doslovno prevedenim višečlanim stranim izrazima, o transferu iz jednog jezika u drugi koji se nalazi između sintakse i tvorbe. Takvu vrstu utjecaja jednog jezika na drugi teže je utvrditi nego čisti leksički utjecaj (Muhvić-Dimanovski 1992: 146). Sintaktički kalk starijeg datuma teško je prepoznati jer je vrlo često čvrsto ukorijenjen u jeziku, pa se više ne doima stranim. Kod sintaktičkog kalka novijeg datuma očito je da nije u skladu s domaćim sustavom pa ga je lako identificirati. Sintaktički kalk rijetko nastaje u uvjetima posrednog posuđivanja. Kada je, međutim, riječ o neposrednom dodiru, kao što je bio u slučaju hrvatskog i njemačkog jezika u 19. stoljeću, sintaktički kalk je gotovo neizbježan. Tako i Muhvić Dimanovski u hrvatskom suvremenom jeziku nalazi sintaktičke kalkove njemačkog porijekla i to često u substandardnom govoru te navodi primjer *imati strah* (njem. 'Angst haben') (Muhvić-Dimanovski 1992: 147). Ista autorica tvrdi da su sintaktički kalkovi njemačkog porijekla vrlo rasprostranjeni u hrvatskom jeziku te ih više ni ne doživljavamo kao nešto strano. Navodi izraze poput *doći k sebi*, *staviti u pokret*, *ići na ruku*, *dati na znanje* itd.

Sintaktički kalkovi koji slijede nađeni su uglavnom u punomoćima koje su prijevodi jezičnih obrazaca punomoći s njemačkog jezika. Izravnom usporedbom punomoći na njemačkom

jeziku, koje su izdvojene iz pretraženih sudskih spisa, s onima na hrvatskom ustanovljeno je da su u hrvatskom prijevodu upotrebljavanje sintagme koje su po svojoj strukturi tipične za njemački jezik. Podudarnost je veća i učestalija u punomoćima iz pedesetih godina, dok se u kasnijim punomoćima primjećuje nastojanje da se udalji od doslovno prevedenih njemačkih izraza te da se koriste izražajne mogućnosti hrvatskog jezika. Tako je većina navedenih sintaktičkih kalkova zabilježena u punomoćima izdanim u pedesetim godinama 19. stoljeća.

U ovom korpusu zabilježene su dvije kategorije konstrukcija koje se mogu ubrojiti u sintaktičke kalkove nastale pod utjecajem njemačkog jezika. Pojedini dijelovi tih izraza preklapaju se s kategorijom doslovnih prevedenica (*provadjati*) ili poluprevedenica (*odbija natrag*). Međutim, kako je riječ o uglavnom doslovno prevedenim višečlanim izrazima, svrstani su u posebnu skupinu sintaktičkog kalka.⁵ Najbrojnije su sveze glagol + imenica, ali zabilježeni su i doslovni prijevodi nekih drugih izraza. Navedeni su samo primjeri za koje se s velikom sigurnošću može pretpostaviti da su nastali po njemačkome modelu.

(1) Sveza imenica + glagol

a) „...zakletve svake versti da ponudi i odnosno naloži, prima i natrag odbije ...“ (1857.)

(njem. 'Eide jeder Gattung anzubieten', rücksichtlich 'aufzutragen anzunehmen und zurückzuschieben' ...)

(kasnije „... ponudja, nalaže, prima i uzvrća svake versti zakletve“ ili „ponudjati, navraćati, primati uzvrćati prisege“)

b) „... nagodbe da zaključava ...“ (1857.) (njem. 'Vergleiche zu schließen')

(kasnije „... nagode sklapa ...“)

c) „... novce i novčanu vrednotu da diže...“ (1857., 1867., 1872., 1884., 1890., 1916.) (njem.

'Gelder und Geldeswert zu beheben')

d) „... tužbe podiže i postupak odabira ...“ (1857.) (njem. 'Klagen erheben')

⁵ Muhvić-Dimanovski također naglašava da je u nekim slučajevima teško razgraničiti sintaksu od morfologije (Muhvić-Dimanovski 1992: 147).

(kasnije „...tužbe podnosi...“)

e) „...predstavke i *utoke proti odlukam ulagati* (1866., 1873., 1886.) (njem. 'die Berufung gegen ein Urtheil einlegen')

„... *utoke prizive i previde ulagati ...*“ (1915.) (njem. 'die Berufung gegen ein Urtheil einlegen')

f) „... pismeni ili ustmeni *postupak provadjati ...*“ (1915.) (njem. 'das schriftliche und mündliche Verfahren durchführen')

(2) Drugi izrazi

a) „*Punovlastje krepostju kojega* g. Franjo Kellemen odvetnik u Zagrebu punovlastjuje se da me ... zastupa ...“ (1853.) (njem. 'Vollmacht Kraft welcher...')

„*Punomoćje Kreposću kojeg* ja podpisani u svoje i odvjetnika ime ...“ (1853.) (njem. 'Vollmacht Kraft welcher...')

(kasnije se isti sadržaj izražava „*kojom povlašćujem...*“ ili „*opunovlašćujem gosp. ...*“ itd.)

b) „...da i one versti poslova izverši, za koje *u smislu § 1008 Obč. Gr. Zakonika* posebna Punomoć jest od potrebe.“ (1867., 1873., 1884., 1892., 1916.) (njem. 'im Sinne des Gesetzes')

„...imenujem(o) svojim punomoćnikom *u smislu §. 31. gpp. gosp. ...*“ (1877.) (njem. 'im Sinne des Gesetzes')

c) „...zato obvežujemo nas sve njegove i zamienika njegovog *u smislu ovog punomoća poduzete čine* odobriti.“ (1872.) (njem. 'im Sinne')

Navedeni primjeri pokazuju da su strukture njemačkog pravnog jezika bile vrlo bliske hrvatskim govornicima te da su se preuzimale u hrvatski jezik bez svijesti o tome da

odudaraju od hrvatskog jezičnog sustava (npr. *nagodbe zaključava*). Pritom su naročito učestale sveze glagola i imenica, od kojih su se neke zadržale do današnjih dana (npr. *tužbe podiže*).

4. Zaključak

U skladu s hipotezom s početka istraživanja, u analiziranim punomoćima nisu pronađene posuđenice koje bi ukazivale na izravan ili vidljiv utjecaj njemačkog jezika na hrvatsko pravno nazivlje. Leksička analiza pokazala je, međutim, postojanje umjerenog neizravnog tj. prikrivenog njemačkog utjecaja koji se očituje u postojanju određenog broja prevedenica različitih kategorija, tj. hrvatskih naziva za koje se s velikom vjerojatnošću može tvrditi da su nastali po njemačkome modelu. Utvrđeno je da su se njemački pravni nazivi najčešće reproducirali potpunom supstitucijom svih svojih elemenata hrvatskim elementima, pri čemu se osim tvorbenog obrasca preuzimao i sadržaj njemačkog naziva, ili su se pak djelomično reproducirali na način da je jedan tvorbeni element prenošen doslovno, a drugi slobodno. U prvom slučaju nastajale su doslovne, a u drugom djelomične prevedenice. Kod doslovnih prevedenica prevladavaju prefiksarno-sufiksne tvorenice, dok složenica ima zanemariv broj, a kod djelomičnih su najbrojnije sveze pridjev + imenica. Razlog veće zastupljenosti upravo tih oblika prijevoda njemačkih pravnih naziva na hrvatski razlike su u tvorbenoj strukturi njemačkog i hrvatskog jezika. Tako je i u ovom korpusu dokazana već poznata činjenica da se novi izraz stvara sukladno tvorbenim zakonitostima jezika primatelja, što se pokazuje npr. u tome da se složenice koje su tipične za njemački jezik u slavenske jezike prevode kao izvedenice ili višečlani izrazi (Turk i Sesar 2003:337). Osim doslovnih i djelomičnih prevedenica, kod nekih hrvatskih leksema ustanovljeno je proširenje opsega značenjskog polja, kao i supostojanje više različitih varijanti za isti njemački model, odnosno paralelno postojanje prevedenica i posuđenica. Zabilježena je i jedna imenica posebnih tvorbenih i semantičkih značajki koja je nastala po njemačkom uzoru. Osim toga nađeni su i primjeri sintaktičkog kalka.

Takvi rezultati dobiveni na korpusu koji je sadržavao ograničen broj pravnih naziva upućuju na potrebu za daljnjim istraživanjem problematike njemačkog utjecaja na hrvatsku pravnu

terminologiju. S ciljem dobivanja obuhvatnijih podataka, iz kojih će se moći izvoditi još pouzdaniji zaključci i objektivnije utvrditi pravi opseg njemačkog utjecaja na hrvatske pravne nazive, istraživanje je potrebno nastaviti na većem i raznolikijem korpusu.

Literatura

Anić, Vladimir. 1991. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.

Babić, Stjepan. 1980. „Njemačke prevedenice izazov našim lingvistima.“ *Dometi*, 13: 91–96.

Babić, Stjepan. 1990. „Njemačke prevedenice u hrvatskom ili srpskom jeziku.“ U *Hrvatska jezikoslovna čitanka*, uredio Babić, Stjepan, 225–230. Zagreb: Globus. Babić, Stjepan. 1990. „Njemačke posuđenice u hrvatskom književnom jeziku.“ U *Hrvatska jezikoslovna čitanka*, uredio Babić, Stjepan, 225–230. Zagreb: Globus.

Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus.

Bogišić, Baltazar. 1877. „Stručno nazivlje u zakonima.“ *Mjesečnik*, 19–30.

Filipović, Rudolf. 1986. *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Školska knjiga.

Fleischer, Wolfgang. 1969. *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: WEB bibliographisches Institut.

Gruber, Milan. 1911. „Hrvatski pravni jezik.“ *Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu*, god. XXXVII.lmk- 1: 47–58, 151–162, 241–251, 322–328, 438–442, 629–636 i 716–728.

Gruber, Milan. 1926. „Porijeklo hrvatske i srpske pravne terminologije.“ *Obzor*, 219.

Hansen-Kokoruš, Renate, Matešić, Josip, Pečuh-Medinger, Zrinka i Marija Znika. 2005. *Deutsch-kroatisches Universalwörterbuch*. 2005. Zagreb: Nakladni zavod Globus, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Jonke, Ljudevit. 1955. „Slavenske pozajmljenice u Šulekovu „Rječniku znanstvenog nazivlja“ U *Zbornik radova Filozofskog fakulteta III*, 71–82, Zagreb, 1955.

Mamić, Mile. 1992. *Temelji hrvatskoga pravnog nazivlja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Marjanović, Luka. 1877. „Jezik u zakonih i naredbah domaćih.“ *Mjesečnik* 3: 107–125.

Mažuranić, Vladimir. 1908–1922. *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Mažuranić, Vladimir. 1902. „O rječniku pravnoga nazivlja hrvatskoga.“ Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, knj. 150., 235–246.

<http://hazu.arhivpro.hr/?sitetext=107> . 2. 6. 2014.

Muhvić-Dimanovski, Vesna. 1992. „Prevedenice – jedan oblik neologizama.“ Zagreb: Rad HAZU, knj. 446.

Muljačić, Žarko. 1998. „Tri težišta u proučavanju jezičnih elemenata „stranog“ porijekla.“ *Rasprave IHJJ* 23–24.

Muljačić, Žarko. 1968. „Tipologija jezičnog kalka.“ *Radovi – razdio lingvističko-filološki*, Zadar: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet u Zadru.

Nyomarkay, Istvan. 1989. *Ungarische Vorbilder der kroatischen Spracherneuerung*. Budapest: Akademiai Kiado.

Rammelmeyer, Matthias. 1975. *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen: Beiträge zur Lexikologie und Wortbildung*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH.

Schippan, Thea. 1992. *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

- Spevec, Franjo Josip. 1890. „Rad oko pravne terminologije.“ *Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu*, 16(7): 329–332.
- Spevec, Franjo Josip. 1980. „Važno za pravnu terminologiju.“ *Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu*, 16 (3): 167–168.
- Spevec, Franjo Josip. 1910. „Hrvatska pravna terminologija.“ *Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu*, 36, (4): 305–310.
- Strohal, Ivan. 1909. „O hrvatskoj pravnoj terminologiji.“ *Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu*, 35 (7): 648–656; 8–9, str. 734–749.
- Šilović, Josip. 1910. „Hrvatska pravna terminologija.“ *Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu*, 36 (4): 310–312.
- Tafra, Branka. 1999. „Povijesna načela normiranja leksika.“ U *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Turk, Marija. 1996. „Jezični purizam.“ *Fluminesia*, VIII, 1–2: 63–79.
- Turk, Marija. 1997a. „Jezični kalk: tipologija i nazvilje.“ *Fluminesia*, 1–2, 85–104.
- Turk, Marija. 1997b. „Modeli kalkiranja u slavenskim jezicima određeni povijesnim kontaktom.“ Prvi hrvatski slavistički kongres – Zbornik radova I, 381–392.
- Turk, Marija. 2013. *Jezično kalkiranje u teoriji i praksi: Prilog lingvistici jezičnih dodira*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Zagreb, 2013.
- Turk, Marija, Sesar, Dubravka. 2003. „Kalkovi njemačkoga podrijetla u hrvatskome i u nekim drugim slavenskim jezicima.“ U *Raspave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29: 325–338, 2003.
- Vidaković Mukić, Marta. 2006. *Opći pravni rječnik*. Zagreb: Narodne novine.
- Vince, Zlatko. 1990. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Žepić, Stanko. 1970. Morphologie und Semantik der deutschen Nominalkomposita. Zagreb: Philosophische Fakultät in Zagreb, Abt. für Germanistik.

Žepić, Stanko. 1970. „Zum Verhältnis von Komposition und Derivation.“ U *Linguistische Berichte*, 5: 25–33.

Žepić, Stanko. 1976. *Wortbildung des Substantivs im Deutschen und Kroatischen*. Zagreb: Institut za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

The German influence on the terminology of the Croatian judiciary in the period between 1848 and 1918

The creation of the modern Croatian legal terminology started around the middle of the 19th century after the introduction of Croatian as the official language in the public sphere. The systematisation of the same terminology lasted mainly until 1918. Before the mid-19th century the dominant languages in Croatia were Latin and German. All the laws that were in force at the time were written in German and at times German was also the language of the Croatian judiciary. Therefore, the Croatian legal terminology was partly based on German. During the 1850ies the first German-Croatian dictionary of legal and political terms *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs* was compiled, and the main Austrian laws such as the Civil Code, the Code of Civil Procedure, the Criminal Code etc. were translated into Croatian. Many legal instruments were assigned their Croatian terms for the first time.

This paper presents the results of a research on the influence of the German language on the Croatian legal terminology used by the judiciary between 1848 and 1918. The research aims to determine: which German lexical elements were taken over and built into the Croatian legal language during the observed period, the intensity of the direct and indirect German influence, and the types of the used German calques and their frequency. Since German and Croatian were in direct contact in the field of law, the research hypothesis is that, despite a strong linguistic purism, German has influenced the Croatian legal terminology to a certain extent.

The presented research offers an additional insight into the creation and development of the Croatian scientific and technical terminology in the field of law and provides new understanding of the development of the Croatian legal terminology within the process of the standardization of the Croatian language.

Key words: Croatian legal terminology, German lexical elements, direct and indirect German influence, German calques, diachronic analysis, court documents.